

РЕАЛЬНІ УЧИЛИЩА У ПЕРІОД ОСВІТНІХ ТРАНСФОРМАЦІЙ (1905 - 1917 рр.)

Стаття є спробою аналізу становлення реальної освіти в Україні на початку ХХ ст. Охарактеризовано умови розвитку реальних училищ у період освітніх перетворень початку ХХ ст.

Ключові слова: *реально освіта, реальні училища.*

Статья является попыткой анализа становления реального образования в Украине вначале ХХ в. Охарактеризованы условия развития реальных училищ в период образовательных превращений начала ХХ в.

Ключевые слова: *реальное образование, реальные училища.*

The article is the attempt of analysis of becoming of the real education in Ukraine at the beginning of XX item The terms of development of the real schools are described in a period educational transformations of beginning of XX item.

Keywords: *real education, real schools.*

Сьогодні в Україні особливо важливим стає створення такої освіти, яка б могла сформувати випускника, здатного задовольнити потреби суспільства і виробництва в умовах багато ускладненої ринкової економіки. У зв'язку з цим виникла необхідність пошуку нового типу середнього навчального закладу, який одночасно б задовольняв кадрові потреби економіки та забезпечував би інтелектуальні потреби обдарованих дітей.

У цьому контексті актуальним є звернення до історичного досвіду діяльності реальних училищ (1871 - 1917 рр.), які пройшли складний шлях становлення та розвитку. Реальні училища мали за мету давати загальну освіту практичного спрямування, готуючи учнів до виробничої діяльності та можливості вступу у вищі технічні навчальні заклади.

Проблема історії розвитку освіти в Україні цікавила багатьох дослідників. До них можна віднести Л. Березівську, Ш. Ганеліна, Є. Дніпрова, С. Єгорова, Н. Коляду, О. Піскунова, Н. Побірченко, В. Стоюніна, О.

Сухомлинську та ін

Однак цілісного педагогічного дослідження, в якому б був здійснений аналіз становлення та розвитку реальних училищ до цього часу не було зроблено.

Метою нашого дослідження є спроба розкрити розвиток реальних училищ у період освітніх перетворень (1905 - 1917 рр.)

У 1905 р. на посаду міністра народної освіти прийшов граф І. Толстой. Це був час надзвичайно неспокійний. Закривалися вищі навчальні заклади. Старшокласники реальних училищ і гімназій не відвідували заняття, протестуючи таким чином проти уряду, школи, вливаючись в ряди політичного і соціального руху [3].

Які були погляди нового міністра на розвиток середньої школи, в тому числі і реальних училищ? Під загальноосвітньою середньою школою, як сам зазначав І. Толстой, він «розумів таку школу, яка має за мету готувати учнів до вищої освіти». Тобто, середня школа повинна навчити підлітків самостійно працювати і дати таку суму елементарно-наукових знань, яка дала б можливість свідомо сприйняти і «переварити» курс вищих навчальних закладів, а по-друге, надати курсу середніх навчальних закладів характер чогось закінченого, що може служити негайно для практичних цілей, повинно бути визнано доцільним. Із цього витікає необхідність ретельно уникати того, що могло б знадобитися в житті і бути «застосованим» в утилітарних цілях [3, с. 254]. Крім того, міністр був переконаний, що загальна середня школа не повинна і не може заважати існуванню технічних, сільськогосподарських та інших професійних шкіл. Що стосується програм середньої школи, то міністр віддав перевагу гуманітарній освіті перед реальною [3]. Було розпочато активну роботу, спрямовану на реформування середньої школи. Влітку 1905 р. були розроблені нові положення про гімназії і реальні училища і подані в Державну раду на затвердження [18]. Однак, не чекаючи рішення Державної ради, міністр вирішив запровадити в 1905-1906 навчальному році нові навчальні плани реальних училищ. Запропоновані зміни полягали в рівномірному розподілі уроків з нових мов (французької та німецької) та збільшення їх

кількості; відміні письмового екзамену з алгебри і геометрії; введенні в курс додаткового класу вивчення творів сучасних письменників, вивчення в 4 класі граматики слов'янської мови та курсу російської стародавньої літератури тощо.

Проте більш радикальних змін І. Толстой не зміг здійснити: весь час доводилося займатися заспокоєнням студентів і учнів, які страйкували. Він видавав один за іншим циркуляри, які хоч якоюсь мірою задовольнили б вимоги страйкуючих [3].

24 квітня 1906 р. на посаду міністра було призначено П. Кауфмана, який висунув оригінальний проект створення нового типу середньої школи, незалежно від реформування існуючих гімназій і реальних училищ. Але цей проект також не був втілений в життя, бо міністр у кінці грудня 1907 р. пішов у відставку [8].

1 січня 1908 р. міністром народної освіти було призначено професора грецької філології О. Шварца, відвертого прихильника класичної освіти, що відразу позначилося на характері міністерської діяльності, яку дослідник історії освіти в кінці XIX - на початку XX ст. С. Знаменський назвав «реставраційною» і такою, що набрала «планомірного характеру» [5, с. 143]. За його каденції на посаді міністра, був підготовлений проект «О гимназиях и подготовительных училищах», який після довгої попередньої роботи, був винесений на розгляд Державної ради 12 липня 1910 р. Згідно з новим проектом насамперед встановлювався принцип єдиної школи. Середня загальноосвітня школа повинна була мати одну назву - «гімназія», що вказувало на єдність завдань усіх середніх загальноосвітніх навчальних закладів. Реальні училища як окремий тип школи втрачав значення, і ті, хто закінчували реальні училища, мали право на вступ до університету. Завдання середньої школи - підготувати «юнаків з достатньо розвиненою волею, що володіють енергією морально вихованих, усвідомлюють свій обов'язок перед вітчизною, що набули навичок вдумливо ставитись до майбутнього завдання (мети) і прагнути до дослідження явищ на основі засвоєних ними знань і методів» [8, с.54 - 56].

Восени 1910 р. на посаду міністра народної освіти було призначено Л.

Касса. [2]. Проект, який був поданий О. Шварцом, на думку нового міністра, потребував доопрацювання.

Смерть міністра Л. Кассо збіглася зі зміною урядового курсу, який був вимушено спрямований на лібералізацію. У таких умовах посада міністра освіти дісталася авторитетному в ліберальному середовищі графу П. Ігнат'єву [1]. Його призначення громадськість прийняла досить схвально. Так, журнал «Школа и жизнь» писав, що «вступ гр. П. Ігнат'єва на відповідальну посаду і в такий відповідальний час був зустрінутий «всезагальною прихильністю»; його вітала преса «абсолютно всіх напрямів», з різних сторін були висловлені найщиріші побажання і надії» [17, с. 299]. Так само з великою надією прихід П. Ігнат'єва сприйняла і педагогічна громадськість в Україні. Наприклад, С. Сірополко у своїй статті «Наследство г. Кассо на Украине», писав, що П. Ігнат'єв, як діяч, який довгий час жив і працював в Україні, перебуваючи на посаді міністра народної освіти, зможе багато зробити для України, і «створити умови для нормального розвитку освіти в Україні» [14, с. 19].

Якщо попередні міністри обмежувалися «частковими покращеннями» в середній освіті, то П. Ігнат'єв дотримувався іншої думки. Зокрема, після свого призначення у бюджетній комісії Державної думи, він заявив, що «одним з найближчих завдань своєї діяльності він вважає розвиток статутів вищої і середньої школи» [13, с. 228]. Провідне місце в реформаторській діяльності нового міністра займало питання середньої освіти. На думку П. Ігнат'єва, школа повинна бути демократичною. [6, с. 53]. Маючи чіткі уявлення про шляхи і способи реформування школи П. Ігнат'єв розпочав втілювати свої задуми у життя. Усвідомлюючи непорушність принципу державності в школі, П. Ігнат'єв зазначав, що школа повинна служити життю і потребам населення, для досягнення чого необхідно діячам і керівникам освіти проймається психологією пересічного громадянина, співчутливо і з любов'ю підходити до його потреб і шукати способи і шляхи для їх задоволення. [16, с. 236].

У квітні 1915 р. міністр зібрав «спеціальну нараду» з питань реформи середньої школи. [15, с. 452]. Питання, винесені на обговорення, викликали гарячу дискусію, що свідчило про зацікавленість її учасників. Одні вважали,

що основним завданням середньої школи повинна бути підготовка до сприйняття вищої освіти, інші доводили, що середня школа повинна мати свою самодостатню мету - дати молодому поколінню загальну середню освіту, і що середня школа не повинна мати допоміжний характер стосовно вищої школи.

Бурхливими були дискусії стосовно типу середньої школи, якою їй бути - класичною чи реальною. Підводячи підсумки дискусії, П. Ігнат'єв зазначив, що висловлені думки свідчать, що в середній школі треба надати перевагу вивченню не класичних мов, а рідної мови. Поряд з цим визнається необхідним викладання гуманітарних і природничих наук, а також вивчення нових мов [15].

Як зазначав П. Ігнат'єв «школа мала бути єдиною, розділеною на два ступені відповідно до вікового поділу учнів, причому ці ступені, маючи самі по собі цілковито самостійну закінчену програму, допускали безперешкодний перехід від одного ступеня до другого, до вищої школи включно» [6]. Починаючи з 4 класу (другий ступінь) середня школа поділялася на три типи: новогуманітарну, класичну і реальну

III Державна дума ставилась до проектів П. Ігнат'єва із співчуттям. Їм імпонувало, що зменшувалась багатопредметність і середній школі надавався національний характер шляхом посилення викладання російської мови, літератури, географії, історії [9].

Педагогічна преса також схвально відгукувалася про діяльність міністра П. Ігнат'єва. «Нинішній міністр, - писав журнал «Школа и жизнь», - не так як його найближчі попередники сповнений широкого прагнення дати нашій школі справді міцний фундамент і водночас зробити її загальноосвітньою» [10, с. 1183]. Таку ж позитивну оцінку давав

П. Ігнат'єву у журналі «Украинская жизнь» Катеринославський депутат О. Александров, зазначаючи, що «Ігнат'єв з великою симпатією говорив про український народ, про українську мову» [4, с. 186].

Така широка моральна підтримка реформ П. Ігнат'єва, однак не забезпечувала їх швидкого впровадження в життя. За оптимістичними прогнозами, якщо не буде заперечень і проект буде схвалений Державною

думою, впровадження його стане можливим лише через два роки, тобто у 1917 - 1918 навчальному році. За іншими прогнозами, якщо його не схвалить Дума цього скликання, то доведеться подавати до нової Державної думи, а означає - починати все спочатку [7]. Таким чином, міністерство і громадськість добре розуміли, що бюрократична тяганина завадить реалізації проектів П. Ігнат'єва.

Розуміючи всю складність становища П. Ігнат'єв, вирішив запроваджувати в практику роботи шкіл окремі елементи реформи шляхом власних розпоряджень. Так, 28 вересня 1915 р. вийшов циркуляр «О мерах по улучшению школьной жизни», де стверджувалася думка про гуманне ставлення учителів до учнів, наголошувалося на навчально-виховній ролі школи [11].

На початку 1916 р міністерство прийняло заходи щодо запровадження чіткішої плановості, намагаючись встановити постійний контакт між педагогічними радами і попечителями округів та міністерством.

Багато уваги П. Ігнат'єв приділяв упровадженню різних форм державно-громадського управління освітою. Так, він запровадив нове положення про батьківські комітети, і відмінив усі розпорядження своїх попередників, що обмежували діяльність батьківських організацій [7].

Різка критика, незадоволення нововведеннями призвели до того, що 27 грудня 1916 р. П. Ігнат'єв був звільнений з посади міністра.

Міністерство освіти очолив колишній попечитель Петроградського навчального округу Н. Кульчицкий. Від Міністерства народної освіти вимагався посиленій нагляд за школами і перегляд навчальних програм. Школою почали керувати поліцейськими методами. Прогресивним поглядам та ідеям в таких школах місця не було [12].

Після лютневих подій 1917 р. на чолі Міністерства народної освіти став професор А. Мануйлов. У своїй діяльності він виявляв стриманість [12].

З усіх російських міністрів народної освіти лише П. Ігнат'єв посправжньому опікувався освітою і класичною і реальною.

Серед «найзначніших» урядових рішень, прийнятих весною 1917 р. - надання міністерству права засновувати державним коштом 4-класні реальні

училища.

Влітку 1917 р. уряд дозволив міністерству реорганізувати семикласні реальні училища – в чотирикласні. А після жовтневого перевороту реальні училища припинили своє існування після прийняття постанов про єдину трудову школу.

Проведене дослідження не претендує на повне висвітлення досліджуваної проблеми. Потребують вивчення такі питання: як розвиток державно-громадського управління реальними училищами; тенденції реформування реальної освіти в Україні зазначеного періоду.

Література

1. Абрамов В. Ф. Земство, народное образование и просвещение // Вопросы истории. - 1998. - № 8. - С. 44-60.
2. Березівська Л. Д. Реформування шкільної освіти в Україні у ХХ столітті / Л. Д. Березівська Монографія // К.: Видавництво «Фенікс». - 2008. - 405 с.
3. Воспоминания министра народного просвещения графа И. И. Толстого 31 октября 1905 - 24 апреля 1906 г // Сост. Л. И. Толстая, М., 1997. - 336 с.
4. Гр. П. Н. Игнатьев и украинская школа // Украинская жизнь. - 1916. - № 12. - с. 186.
5. Знаменский С. Средняя школа за последние годы. Ученические волнения 1905-1906 г, и их значение. // С. Знаменский - СПб: Типография Б. Вольфа, 1909. - 294 с.
6. Игнатьев П. И. Очерки о русской школе // Педагогика. - 2000. - № 2. - С. 52 - 59.
7. Константинов Н.А. Из истории подготовки проекта реформы средней школы в России при министре народного просвещения графе Игнатьеве (1915 - 1916) // Советская педагогика. - 1943. - № 7. - С. 28 - 38.
8. Краткий исторический обзор хода работ по реформе средней школы Министерства Народного Просвещения с 1871 г. - Петроград, 1915. - 56 с.
9. Милюков П.Н.. Очерки по истории русской культуры. В 3 т. т.2. ч.2. - М.: Издательская группа «Прогресс-Культура», 1994. - 496 с.

10. Петроград, 7 декабря // Школа и жизнь. - 1915. - № 49. - С. 1183-1186.
11. О мерах по улучшению школьной жизни» // Журнал МНП. - 1915. - №1
12. Очерки истории школы и педагогической мысли народов СССР Конец XIX-начало XX в. / под. Ред.Э. Д. Днепров, С. Ф.Егорова, Ф.Г. Паначина, Б. К. Тебиева. - М.: Педагогика, 1999. - 448 с.
13. Роков Г. Устав средней школы // Школа и жизнь. - 1915. - № 19. - С. 227-230.
14. Серополко С. Наследство г. Кассо на Украине // Украинская жизнь. - 1915. - № - С. 16-19.
15. Совещания о реформе средней школы /(21-26 апреля) / Школа и жизнь. - 1915. - № 18. - С. 452-455.
16. Совещания попечителей учебных округов // Школа и жизнь. - 1915. - № 9. - С. 236-237.
17. Совещания попечителей учебных округов // Школа и жизнь. - 1915. - № 12. - С. 299-304.
18. Циркуляры министерства народного просвещения // ЖМНП 1905. - № 302 С. 20-61